

Andrzej Wyrobisz

"The Antichrist Girolamo of Ferrara, Greatest of all Hypocrites. A Manuscript of Marsilio Ficino's Apologia contra Savonarolam from the Collections at Bridwell Library", wyd. Volkhard Wels, Dallas 2006 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 99/3, 481-482

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Na uznanie czytelnika zasługują obszerne przypisy zamieszczone drobnym drukiem na końcu książki. Domyślam się, że takie ich usytuowanie wymusił niedostatek pieniędzy na wydanie obszernego dzieła, toteż nie mam pretensji o kłopoty, które sprawia częste sięganie do końcowych partii książki podczas lektury. A jest to niezbędne, gdyż znalazły się tam liczne uzupełniające informacje, a nawet fragmenty dokumentów nie umieszczonych w tekście głównym. Trudno stawiać także zarzut, że wydawcy nie wykorzystali szerzej literatury zagranicznej, ani nie sięgnęli do zbiorów relacji przechowywanych w Izraelu oraz Stanach Zjednoczonych Ameryki. Domyślam się, że spowodowały to obiektywne okoliczności. Wdzięczność się należy za solidne indeksy nazw geograficznych oraz osobowych (ale dlaczego bez pełnych imion?).

Na zakończenie wstępów wydawcy dziękują 32 osobom (w tym z Izraela, Polski, Ukrainy i USA) za pomoc w doprowadzeniu dzieła do końca, za rady i uwagi krytyczne. Z przyjemnością zobaczyłem wśród nich nazwisko prof. Władysława Findeisena, prezesa Kasy im. Mianowskiego. Wydawcy tej książki nie zawiedli zaufania.

* * *

The Antichrist Girolamo of Ferrara, Greatest of all Hypocrites. A Manuscript of Marsilio Ficino's Apologia contra Savonarolam from the Collections at Bridwell Library, wyd. Volkhard W e l s, Bridwell Library, Perkins School of Theology, Southern Methodist University, Dallas, Texas 2006, s. 32.

„Apologia contra Savonarolam” została napisana przez Marsilio Ficina między datą egzekucji Savonaroli w maju 1497 r. a datą śmierci Ficina w październiku 1499 r. Ten mały traktat polityczny miał być listem skierowanym do kolegium kardynałów, usprawiedliwiający tych florentczyków, którzy uprzednio poparli Savonarolę zawierając — jak dowodzi Ficino — jego kłamstwom.

„Apologia” Ficina była znana historykom zajmującym się florenckim wczesnym renesansem już w XVII i XVIII w. Trzykrotnie wydano ją drukiem (Luigi Passerini w 1859 r., Henri Johan Hak w 1934 r. i Paul Oskar Kristeller w 1937 r.) na podstawie rękopiśmiennej kopii znajdującej się w Biblioteca Nazionale we Florencji (oryginał — jak dotąd — nie jest znany). Tymczasem w kolekcji druków i rękopisów zgromadzonych przez bibliofila badacza Savonaroli Mario F e r r a r e, przekazanej w 1980 r. Bridwell Library w Dallas, znaleziono drugą kopię „Apologii”. Była ona eksponowana na poświęconej Savonaroli wystawie w Dallas w 1994 r.¹ i wtedy wzbudziła zainteresowanie badaczy. Okazało się, że jest ona pełniejsza i doskonalsza, prawdopodobnie bliższa oryginału, od kopii florenckiej. Uzasadnione więc stało się ponowne wydanie „Apologii” na podstawie kopii z Bridwell Library. Przygotował je bardzo starannie, zestawiając obie rękopiśmienne kopie „Apologii”, Volkhard W e l s z uniwersytetu w Poczdamie, przebywający na stypendium w Dallas. Edycja Welsa ma cha-

¹ Wydano doskonały katalog tej wystawy (*Girolamo Savonarola. Piety, Prophecy and Politics in Renaissance Florence. The Elizabeth Perkins Prothro Galleries. 20 March — 30 July 1994*, Bridwell Library, Perkins School of Theology, Southern Methodist University, Dallas, Texas 1994), zawierający nie tylko spis eksponatów (rękopis „Apologii” znalazł się tam pod numerem 40), ale też kilka cennych rozpraw o Florencji w XV w. i o Savonaroli, pióra m.in. tak znakomitych znawców epoki jak Donald W e i n s t e i n i Lorenzo P o l i z z o t t o.

rakter bibliofilski, wydrukowano jej tylko 500 egzemplarzy na doskonałym kredowym papierze. Zawiera — oprócz komentarzy wydawcy — *facsimile* całego rękopisu z Bridwell Library, tekst łaciński „Apologii” oraz jej angielski przekład. W ten sposób „Apologia” stała się źródłem łatwo dostępnym zarówno dla uczonych badaczy, jak też dla wszystkich zainteresowanych historią piętnastowiecznej Florencji, włoskiej myśli politycznej, twórczością Marsilio Ficina i działalnością Girolamo Savonaroli.

„Apologia” jest źródłem niezwykle ważnym i interesującym. Marsilio Ficino (1433–1499), jeden z najwybitniejszych pisarzy i uczonych humanistów florenckich swojej epoki, dokonał w niej bardzo krytycznej oceny działalności Savonaroli. Użył w odniesieniu do niego dosadnych i raczej obraźliwych określeń, nazywając go Antychrystem i hipokrytą (czyli kłamcą i oszustem), jadowitym potworem. Odwołał się przy tym do opinii z Nowego Testamentu: ewangelisty Mateusza mówiącego o fałszywym proroku przychodzącym w owczej skórze (7:15) i apostoła Pawła, który w drugim liście do Koryntian pisał o fałszywych apostołach i szatanie przebranym za anioła światłości (11:13–14).

Savonarola miał — za życia i po śmierci — wielu zwolenników i wielu przeciwników. Ta negatywna opinia o Savonaroli spisana przez Marsilio Ficina nie byłaby zatem niczym dziwnym, gdyby nie fakt, że Ficino zaledwie kilka lat przed jej napisaniem deklarował się jako gorliwy i entuzjastyczny stronnik dominikanina. Skąd więc ta raptowna i radykalna zmiana stosunku do Savonaroli? Najprostszym wyjaśnieniem byłoby określenie Ficina jako koniunkturalisty, który opowiadał się za Savonarolą w czasie, gdy ten zdobył władzę we Florencji i odniósł sukces, zaś zwrócił się przeciwko niemu, gdy Savonarola poniósł klęskę, a władze Florencji przystąpiły do represjonowania jego zwolenników. Byłoby to jednak wyjaśnienie zbyt upraszczające. Nie można przecież odrzucić przypuszczenia, że Ficino był naprawdę zafascynowany — tak jak wielu florentczyków — działalnością Savonaroli i wierzył w zbawienną słusność jego poczynań, a dopiero z czasem dostrzegł rozmiąkanie się karności z prawdą, powierzchowność jego ocen sytuacji i bezsensowność przedsięwziętych kroków mających rzekomo usunąć wszelkie zło gnębiące Florencję. Wkraczamy tu w sferę oceny uczciwości i prawdomówności Ficina, jego zdolności do obserwacji sytuacji społecznej i politycznej, konieczności odwołania się do psychologii społecznej. Wszak podobną ewolucję jak poglądy Ficina przeszli inni mieszkańcy Florencji, w tym wielu wybitnych intelektualistów.

Czy zatem nie mamy tu do czynienia z fenomenem demagogii, często spotykanym w historii, a jakże niechętnie badanym i tak właśnie nazywanym przez socjologów i historyków². Bo to demagody w sposób bezwzględny i pozbawiony skrupułów dążący do zdobycia władzy potrafią pozyskiwać sobie zwolenników ze wszystkich grup społecznych, operując częściowo prawdziwymi a częściowo fałszywymi argumentami. Historycy studiujący historię piętnastowiecznej Florencji i biografię Savonaroli, nawet ci bardzo krytycznie oceniający jego działalność, jak German A r c i n i e g a s, Gene B r u c k e r, Richard T r e x l e r, nie użyli określenia „demagog”. Uczynił to tylko Warman W e l l i v e r³, ale jego esej o Savonaroli nie został zauważony. Jest to więc temat do dalszych rozważań, „Apologia” Ficina dostarcza do nich ważnego materiału.

Andrzej Wyrobisz
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historii Sztuki

² Cf. M. K a r w a t, *O demagogii*, Warszawa 2006; A. W y r o b i s z, *Demagogia w historii. Socjotechnika czy żądza władzy?*, PH t. XCVIII, 2007, nr 2, s. 259–262.

³ W. W e l l i v e r, *La demagogia del Savonarola*, „Il Ponte” t. XII, 1956, nr 2, s. 1194–1202. Cf. A. W y r o b i s z, „Wiek złoty” czy kryzys? *Florencja w XV wieku i działalność Savonaroli (uwagi dyskusyjne na temat demagogii)*, OIR t. LI, 2007, s. 249–263.